

Андрій Лега (Черкаси)

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ МИРОТВОРЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ (1992 – 2006 рр.)

Дослідження перспектив миротворчої діяльності України має не тільки суто наукове, але й величезне політичне значення. Значною мірою від цієї діяльності залежить майбутнє місце та роль України в системі європейської колективної безпеки. Визначення таких перспектив потребує дослідження не тільки воєнно-політичних аспектів, але й передбачає аналіз питань нижчого рівня, таких як: створення спільних миротворчих підрозділів, проробка військово-технічних аспектів підтримання миру, планування та підготовка багатонаціональних операцій, вивчення форм і способів дій з врегулювання збройних конфліктів тощо.

Актуальність даної проблеми полягає в тому, що для України її миротворча діяльність має ключове значення, оскільки вона розглядається з одного боку, як засіб зміцнення її національної безпеки через створення стабільного зовнішньополітичного середовища, а з іншого – як її внесок в зміцнення загальноєвропейської безпеки і побудову нової стабільної і безпечної Європи. Завдяки миротворчій діяльності Україна стверджує себе як повноправний суб'єкт міжнародних відносин, підвищує свій міжнародний авторитет та демонструє мирлюбну політику.

Комплексний аналіз історичних джерел показує, що спеціальних робіт, які б у хронологічній послідовності висвітлювали роль України та її Збройних Сил у процесі врегулювання воєнних конфліктів, немає. Цій проблемі присвячений ряд публікацій, в яких розкрито окремі аспекти проблеми, зокрема узагальнено досвід десятилітнього залучення України до врегулювання конфліктів, наведено огляд основних подій у сфері міжнародної діяльності та участі в ній ЗСУ, розглянуто напрями й проблемні питання подальшого розвитку миротворчої діяльності, визначено шляхи використання досвіду міжнародного співробітництва Збройних Сил у військовому будівництві України, розглянуто причини виникнення воєнних конфліктів, класифікуються типи миротворчих операцій, виділяються найголовніші завдання та принципи їх проведення, правові підстави застосування підрозділів ЗСУ до миротворчої діяльності, участь у миротворчих операціях у рамках місії ООН. Це публікації таких авторів, як В.М.Гудима, О.І.Затинайко, О.І.Кузьмук, М.М.Пальчик, В.М.Радецький, В.Д.Собков, В.П.Шкідченка, А.С.Грищенко, Г.М.Перепелиця¹.

Розглядаючи питання щодо участі України у складі міжнародних сил у попередженні або врегулюванні конфліктів, слід зазначити, що головну роль в цьому питанні відіграє Організація Об'єднаних Націй, головна мета якої при заснуванні вбачалася у врегулюванні суперечок і конфліктів між державами, в боротьбі проти агресії з боку держав. Саме вона визначає основні напрями діяльності миротворців.

Діяльність ООН щодо збереження, відновлення та зміцнення миру і міжнародної безпеки протягом всього існування організації знаходиться у постійній еволюції. Миротворча діяльність ООН – сукупність дипломатичних, політичних, економічних, воєнних заходів, що проводиться під керівництвом Ради Безпеки, Генерального Секретаря ООН з метою попередження й врегулювання конфліктів зі згоди усіх зацікавлених сторін й застосуванням переважно не примусових дій. Воєнною складовою цих дій є проведення операцій з підтримання миру.

Розглядаючи санкції й примус до миру, як напрямки діяльності ООН щодо збереження, відновлення та зміцнення миру необхідно підкреслити, що вони відносяться до дій поза згодою сторін, які беруть участь в конфлікті. Перш за все ці дії пов'язані з відсіччю агресії та відновленням миру на підставі глави VII Статуту ООН й передбачають проведення операції з примусу до миру.

Аналізуючи основні форми воєнного конфлікту, стосовно яких Організацією Об'єднаних Націй проводяться операції з підтримання миру, можна визначити такі варіанти застосування миротворчих дій ООН в яких бере участь і українська сторона, стосовно різних форм воєнного конфлікту:

- миротворча діяльність у класичному вигляді при врегулювання війни або демонстративних дій;
- миротворча діяльність після застосування примусових дій щодо агресії з метою кінцевого врегулювання конфлікту;
- миротворча діяльність з можливістю застосування примусових заходів в межах цієї діяльності стосовно партизанської боротьби;
- миротворча діяльність або примусові заходи в залежності від кваліфікації Радою Безпеки ООН при врегулюванні конфлікту у вигляді воєнних акцій або воєнної блокади.

Таким чином, миротворча діяльність в різних варіантах застосовується для врегулювання війни, агресії, партизанської боротьби, воєнних акцій, воєнної блокади, демонстративних дій.

Історичний досвід свідчить, що особлива роль при проведенні заходів миротворчої діяльності надається військовому елементу. Цей елемент становить собою сукупність засобів і форм примусу конфліктуючих сторін до збереження або встановлення миру між ними з використанням спеціальних формувань, оснащення військовою технікою. Усі напрямки

миротворчої діяльності щільно пов'язані, хоч і мають свої характерні особливості і відповідають певному етапу зусиль, спрямованих на збереження миру при зародженні конфлікту, відновлення миру при ескалації конфлікту і зміцнення миру при врегулюванні конфлікту. Українське військове відомство достатньо енергійно реалізує модернізовану філософію військового співробітництва, створюючи на стратегічно важливих напрямках багатонаціональні батальйони. Досить цікавою стає і тенденція вибору; із ким створювати спільні сили, і які саме структури створювати. Наприклад, створенню і діяльності українсько-польського батальйону не заважало уперте небажання Верховної Ради ратифікувати угоду про створення цього підрозділу та угоду SOFA (Status of the Forces Agreement), на чому наполягав Північноатлантичний альянс. Остання, правда, була ратифікованою під час візиту в Київ Генерального секретаря НАТО Д.Робертсона у березні 2000 р.²

Нині українська сторона реалізує декілька ініціатив: створення спільного інженерно-саперного батальйону "Тиса", до якого повинні увійти підрозділи України, Румунії, Угорщини і Словаччини; створення українсько-грузинсько-азербайджанського батальйону в рамках ГУУАМ, і нарешті, заміну української і польської місії в Косово на дві половини спільного з НАТО миротворчого підрозділу (українсько-польського батальйону).

Незважаючи на заяву Міністерства оборони України про те, що поява таких багатонаціональних сил "не є ні блоком, ні союзом"³, загадковим залишається відсутність зацікавленості до створення україно-російського підрозділу. Незважаючи на цілком різні завдання багатонаціональних батальйонів, що створюються, у кожному окремому випадку їхня філософія ґрунтується на тому, що держави-учасники завжди дивляться в одну сторону, а кінцева ціль полягає у взаємній політичній підтримці і розрахунку на конкретні економічні дивіденди.

Українсько-польський підрозділ вже давно став реальним форпостом відносин Україна – НАТО. При цьому варто враховувати той факт, що Польща претендує на особливу роль у формулюванні концепції східної політики НАТО. Основними параметрами такої політики, на її погляд, повинні стати: повна "дерусифікація" підходів до СНД; "геополітичний плюралізм" на пострадянському просторі як чинник, що характеризується як такий, який має стійку тенденцію, яку необхідно направити й очолити; витіснення Росії з пострадянського простору.

Одним із головних напрямків застосування зусиль буде подальше розігрування українського чинника. Вже зараз уздовж європейського кордону Росії відзначаються спроби формування нових зв'язків, рухливих комбінацій за участю України (трикутники Україна – Польща – Румунія, Україна – Молдова – Румунія). У контексті рішень самміту ОБСЄ в

Стамбулі (листопад 1999 р.), якими, зокрема, передбачалося виведення до 2002 року російських військ із території Придністров'я і ліквідація чотирьох російських баз на території Грузії (у даний час виводяться бази з Вазіані і Гудаути; до 2002 р. мало бути вирішено питання з базами в Ахалкалакі і Батумі) можна очікувати "розкручування" теми ролі України в миротворчих акціях на терені СНД та активізації програми "Партнерство заради миру" (ПЗМ) у відношенні до країн СНД. Україна, яка вже давно прагне грати більш активну роль у миротворчості на території СНД, не розділяє російського підходу в цьому питанні, вважаючи, що миротворчі операції на терені СНД повинні проводитися не відповідно до норм і процедур, які обумовлені самими учасниками окремо для цього регіону, а на тій же основі, як і всюди – на основі мандата ООН або ОБСЄ⁴.

Як свідчать документи, в Польщі на експертному рівні ще декілька років тому висловлювалася ідея про те, щоб при розгляді питання про призначення створеного польсько-українського батальйону передбачити можливість його використання в миротворчих операціях у Східній Європі. В цьому контексті Польща й Україна могли б висунути пропозицію щодо спільної участі в миротворчій операції в Придністровській республіці, якщо ООН або ОБСЄ приймуть рішення про запровадження там такої місії⁵. Варто звернути увагу на те, що ще 10 грудня 1997 р. під час візиту президента Республіки Польща А. Квасневського у Кишинів була висловлена готовність участі Польщі в процесі врегулювання конфлікту у Придністров'ї. Висловлюються також пропозиції стосовно того, щоб співробітництво в рамках трикутника Варшава – Бухарест – Київ було наповнене реальним змістом, наприклад, через створення польсько-румунського батальйону, за аналогією з вже існуючим польсько-українським підрозділом.

Згідно з новою стратегічною концепцією, прийнятою на Вашингтонському самміті Альянсу 23-25 квітня 1999 р., діяльність, що виходить за рамки 5 статті Вашингтонського договору блоку 1949 р. про спільні оборонні зобов'язання країн-членів НАТО може здійснювати і "поза зоною своєї відповідальності". При мінімізації узгодження такої діяльності із РБ ООН і/або ОБСЄ, активність Альянсу в зазначеному напрямку може нести певний виклик національній безпеці Російській Федерації. Один із параграфів статті III Концепції "Запобігання конфліктам і кризове реагування" фіксує відхід НАТО від свого брюссельського рішення 1994 р. діяти в кожній кризовій ситуації відповідно з мандатом РБ ООН і/або рішенням ОБСЄ. У таке розширене трактування 5 статті цілком можуть укладатися регіони, що знаходяться в сфері безпосередніх інтересів національної безпеки РФ (Придністров'я,

Абхазія, Нагірний Карабах, Крим, ряд кавказьких автономних республік і областей, що є суб'єктами РФ, Каспійський басейн).

Аналіз дій НАТО в перебігу косовської кризи, у цьому першому, свідомо ініційованому конфлікті в Європі, дозволив нам зробити висновки відносно того, що НАТО при плануванні військових операцій типу косовської і надалі буде виходити із сукупних військово-стратегічних параметрів усіх країн-членів блоку. Схожа ситуація вже призводить до задіяння знову прийнятих країн-членів в операції, яка запланована Альянсом поблизу від кордонів РФ. Цілком можливо, що на кордонах зони відповідальності блоку НАТО буде висувати на передову лінію своїх нових членів, насамперед Польщу.

У якості чинника загрози для безпеки Росії, деякі російські експерти розглядають залучення Альянсу на територію країн СНД через програму ПЗМ. Самі натовські експерти визнають "ризик" того, що те, або інше втручання поза зоною відповідальності блоку може привести до ризику застосування колективних оборонних зобов'язань ("risk that a non-Article 5 intervention could become an Article 5 challenge")⁶. Це ставить деякі питання: "як, наприклад, будуть реагувати Альянс і його партнери, що беруть участь у програмі ПЗМ, якщо криза, яка, як передбачалося, буде управлятися схваленою НАТО "коаліцією добровольців" обернеться загрозою застосування колективних оборонних зобов'язань ("an Article 5 contingency")".

Натовські експерти визнають, що криза поза зоною відповідальності блоку може "швидко і всупереч очікувань зачепити натовську територію і викликати необхідність виконання оборонних зобов'язань, піднімаючи оперативні і політичні питання, які занадто часто відкидаються як гіпотетичні".

У грудні 1998 р. під час першого офіційного візиту до Києва Міністра національної оборони Румунії В. Бабюка визріла нова ініціатива – створення інженерно-саперного батальйону спільно з Румунією. Цікаво, що, незважаючи на певні тертя у стосунках із Бухарестом, військові знайшли порозуміння і там. Трохи пізніше до ініціативи приєдналися Угорщина і Словаччина.

Офіційним завданням батальйону, що отримав назву "Тиса", стала оперативна спільна протидія негативним наслідкам природних надзвичайних ситуацій – повеням, завалам і т.д. Крім того, в екстрених випадках не виключається, що такий батальйон може бути задіяний і як миротворчий підрозділ. Природно, для виконання специфічних завдань планами передбачено, що в батальйоні буде найбільш підготовлений особовий склад і найкраща техніка. Цікаво, що румунська сторона, яка пообіцяла сформувати дві інженерні роти (як і Україна), не має адекватної планам техніки і тому дещо зволікає з конкретними кроками. Україна ж, навпаки, на базі артилерійської бригади в Закарпатті уже

створила свої дві роти й обладнала їх обіцяною сучасною технікою. За словами начальника інженерних військ Збройних Сил України генерала Володимира Воробйова, до складу української частини "Тиси" входить 179 чоловік із числа найбільш підготовленого військового персоналу, а на озброєнні – модернізована інженерна техніка⁷. У зв'язку з цим, було б логічним, якби саме український офіцер очолив підрозділ, адже Угорщина і Словаччина обіцяють підготувати для спільного підрозділу лише по одній роті. Іншими словами, українські військові готові відігравати на цьому напрямку співробітництва ключову роль.

Мова, звичайно, не в тому, щоб трохи покомандувати натовськими військовими. На час спільних дій передбачене формування штабу, у який будуть входити по десять чоловік від кожної країни-учасниці. Річ в тім, що у випадку, якщо цей підрозділ стане дієздатним, з'явиться ще один об'єкт для відточування взаємосумісності, а з ним – певний інструмент для більш вільного діалогу з Брюсселем.

Цікаве питання стосовно миротворчої діяльності і ГУУАМ. Це регіональне об'єднання Грузії, України, Азербайджану і Молдови, яке трансформувалося пізніше в ГУУАМ (після приєднання Узбекистану). Оголошення про створення останнього на ювілейному Вашингтонському самміті НАТО 23-25 квітня 1999 р. одночасно з прийомом до Альянсу трьох нових членів носило символічний характер. Як відзначається експертами, Польща і Румунія брали активну участь у формуванні ГУАМ. Протокол зустрічі членів цієї організації в листопаді 1997 року визначив її цілі в такий спосіб: 1) розробити спільний підхід до проведення миротворчих операцій; 2) протистояти сепаратизму; 3) надавати взаємну підтримку один одному у врегулюванні регіональних конфліктів; 4) забезпечити надійні джерела постачань енергоносіїв; 5) створити транс євразійський транспортний і промисловий коридор; 6) розробити спільні підходи у своїй діяльності в міжнародних організаціях стосовно проблем, які представляють спільний інтерес; 7) спільними зусиллями сприяти встановленню більш тісних стосунків із Заходом за допомогою підготовки й у кінцевому рахунку вступу в трансатлантичні і західноєвропейські інститути.

Відомо, що одним із головних об'єднуючих стимулів для членів цього об'єднання стала наявність спільного інтересу до подальшого відмежування від Росії як у політичному, так і економічному плані. Останнє особливо помітно стосовно створення альтернативних шляхів транспортування енергоносіїв. Кроком у цьому напрямку стало прийняте в січні 1999 року країнами ГУУАМ рішення створити свій миротворчий батальйон, який міг би бути задіяний за мандатом ООН, або іншої міжнародної організації.

На початку 1998 р. знову таки саме Україна виступила з ініціативою створити спільний підрозділ для потреб Кавказького регіону (тоді ще в рамках ГУАМ). Проте, війна на Кавказі і побоювання щодо втягування в реальні бойові дії, з одного боку, і вагання з приводу негативного впливу української активності в цьому регіоні на розвиток відносин із Москвою, з іншого боку – певною мірою загальмували "батальйонотворчість" на Кавказі.

Проте "процес пішов". Якщо ще у вересні 1999 р. Міністр оборони України О.Кузьмук⁸ заявляв, що для забезпечення стабільності у Кавказькому регіоні Україна готова брати участь у політичних консультаціях, створити транскавказький транспортний коридор, відновити "Шовковий шлях" і значно підвищити рівень економічного співробітництва з країнами регіону, для чого "Україні не обов'язково направляти на Кавказ миротворчий військовий контингент", то вже в березні 2000 р. настрої військових істотно змінилися. Підбадьорюючись деякими натовськими державами, Київ намагається активізувати питання своєї військової присутності на Кавказі. Показово, що знайшлося багато бажаючих позбутися "російського заступництва" в цьому регіоні. Так, першим спільним успіхом ГУУАМу стало позбавлення Москви "законної" військової присутності в регіоні шляхом внесення змін до Договору про звичайні збройні сили в Європі, на що звернули увагу російські експерти.

Як Азербайджан, так і Грузія вже заявили про бажання стати членами НАТО. В особі України вони знайшли доброго партнера по військово-технічному співробітництву. Після березневого 2000 р. візиту українського президента Л.Кучми в Тбілісі і Баку стало ясно, що три партнери "перейшли рубікон" і в питанні військового співробітництва. Створення спільного військового підрозділу перестало бути "хворобливим" питанням. Києву потрібна каспійська нафта, щоб зменшити залежність від Москви, а Тбілісі і Баку зацікавлені в надійній охороні труби. Все це пояснює, чому Київ однозначно готовий відігравати роль "першої скрипки" у забезпеченні транспортного коридору Баку – Супса.

Що ж стосується батальйону, то, за словами українського керівництва, вже завершена розробка структури цього спільного військового підрозділу і вивчається можливість добору кадрів до його складу⁹. Підготовку кадрів для спільного підрозділу вирішено здійснювати в Одеському військовому інституті сухопутних військ. Кожна із сторін має самостійно фінансувати діяльність своєї частини батальйону, яка не перевищує однієї роти з відповідною технікою. Батальйон, за рішенням трьох держав-учасників, буде діяти в рамках мандатів міжнародних організацій ООН і ОБСЄ.

Навесні 1999 р. у Грузії вже відпрацьовувалися спільні дії українських, грузинських і азербайджанських військових по ліквідації можливих аварій нафтопроводу Баку – Супса. Цікаво, що лише у Збройних Силах України є сили і спецзасоби для боротьби з аваріями на трубопроводах із високим тиском, а також засоби оперативного проведення обвідних шляхів навколо ушкоджених ділянок. Але ж, на нашу думку, ситуація в цій частині простору ГУУАМу достатньо визначена, незважаючи на її значну динаміку, а рамки потенційних комбінацій цілком передбачувані. Більш інтригуючою і багатоваріантною, у тому числі й у плані радикальних внутрішніх і міжнародних змін виглядає ситуація стосовно сусідів Узбекистану. І українська миротворчість в даному субрегіоні може виявитися дуже доречною. Правда, ніхто з експертів не піднімає питання про те, чи переважають потенційні дивіденди від миротворчості над витратами, з огляду на конфліктний характер проблем і розбіжність інтересів як країн субрегіону, так і зацікавлених сторін ззовні.

Аналіз існуючих матеріалів свідчить, що на всіх етапах миротворчим підрозділам відводиться різна роль. Так, на етапі превентивної дипломатії основні зусилля зводяться до усунення загрози миру в потенційно конфліктному районі. Саме на цьому етапі найменшими зусиллями можна запобігти переростанню конфліктної ситуації у фазу збройної боротьби. І одним із головних недоліків миротворчої діяльності ООН періоду холодної війни була концентрація зусиль на розв'язанні вже існуючих конфліктів, а не на їх запобіганні. Мета цього етапу досягається широким спектром заходів, спрямованих на встановлення довір'я, раннє попередження конфліктів на підставі збору інформації, превентивне розгортання контингентів ООН, створення демілітаризованих зон з обох боків кордону, або з одного на прохання відповідного уряду, гуманітарна допомога. Прикладом цього можна назвати превентивне розгортання сил ООН (UNPREDEP) в колишній Югославській Республіці Македонія¹⁰, в склад яких входили українські миротворці.

У випадку, коли не вдалося зберегти мир і конфлікт вибухнув, в межах етапу миротворчості передбачено два шляхи його врегулювання непримусовими заходами (глава VI Статуту) і примусовими (глава VII). Застосування військового елемента у формі миротворчих сил, як правило, приводило до великих втрат. Так, згідно існуючих даних, перші людські втрати українського батальйону миротворчих сил були пов'язані з тим, що він був введений у Сараєво в момент ескалації бойових дій¹¹. За цих умов військовий елемент застосовується головним чином для локалізації конфлікту, щоб не дати йому поширитися та виключити поставку у ці райони зброї та боєприпасів. Або, в залежності від кваліфікації Радою

Безпеки характеру конфлікту, військовий елемент може брати участь в примусових мірах, передбачених гл. VII Статуту ООН у вигляді воєнної демонстрації, блокади й інших дій з метою підтримання або відновлення миру і міжнародної безпеки.

На етапі підтримання миру після складення угод про перемир'я починається активне використання миротворчих формувань. В зону протистояння вводяться роз'єднуючі сили, створюються буферні зони, проводиться роззброєння і виведення протиборствуючих угруповань із зони конфлікту. Організовується доставка гуманітарної допомоги, забезпечується захист мирного населення, охорона і оборона спірних територіальних вод, демілітаризованих зон спостереження за припиненням бойових дій, та допомога в налагодженні переговорного процесу по кінцевому врегулюванню конфлікту. Прикладом цього можуть бути дії українських миротворців у Сьєрра-Леоне, Лівані та Іраці тощо.

Етапу постконфліктної розбудови світу останнім часом приділяється особлива увага. Мета його – усунення докорінних причин конфлікту в інтересах попередження рецидиву. Основними завданнями військового елемента можуть бути: доставка гуманітарної допомоги, відбудова мостів, портів, аеродромів, доріг; розмінування території, заток, територіальних вод; контроль за обміном військовополонених; допомога в роботі державних інститутів тощо.

Таким чином, воєнні конфлікти є одвічним супутником людства, як форма розв'язання протиріч між державами або всередині окремої держави збройним шляхом. Особливістю воєнних конфліктів останніх часів є їх яскраво виражений внутрішній характер, що обумовлений закінченням періоду “холодної війни” і пересуванням протиріч з міждержавного на внутрішньодержавний рівень. Головну роль у збереженні, відновленні та зміцненні миру грає Організація Об'єднаних Націй та НАТО. Поряд з економічними, політичними, дипломатичними заходами, що складають миротворчу діяльність ООН і НАТО, значне місце у врегулюванні конфліктів займають воєнні заходи. Вони проявляються у вигляді проведення операцій з підтримання миру (миротворчих операцій). На кожному етапі миротворчої діяльності військовому елементу, в тому числі і українським миротворцям, відводиться різна роль. Вона спрямована на збереження миру при зародженні конфлікту, відновлення миру при ескалації конфлікту й зміцнення миру при врегулюванні конфлікту і проявляється починаючи від направлення в зони конфліктів невеликих місій спостерігачів, до багаточисельних сил і підтримання миру з виконанням різноманітних завдань від превентивного розгортання з метою попередження спалаху конфлікту, до контролю за проведенням виборів і допомозі у побудові державних інститутів в постконфліктний період.

¹ Гудима В.М. Досвід України в миротворчій операції КФОР та участь в програмі "Партнерство заради миру" // Миротворча діяльність України: кооперація з НАТО та іншими структурами європейської безпеки / Матеріали Міжнародного семінару "Миротворча діяльність України: спільні операції з НАТО та в більш широкому контексті" (м. Київ, 18-20 березня 2001 р.). – К.: Стилос, 2002. – С.74-86; Затинайко О. Збройні сили України – головний фактор незалежності держави // Військо України. – 1997. – №9-12. – С.4-7; Кузьмук О.І. На варті // Наука і оборона. – 2002. – №2. – С.3-9; Пальчук М.М., Лобко М.М. Досвід бойового застосування військ, зброї і військової техніки в локальних війнах і збройних конфліктах. – К.: НАОУ, 2001. – 117 с.; Раденький В. Початок року: будівництво, навчання, миротворство // Народна армія. – 1994. – 25 лютого; Собков В. Участь України у миротворчих та рятувальних операціях за кордоном // Військо України. – 2001. – №9-10. – С.4-6; Шкідченко В.П. Стратегія України у сфері реформування Збройних Сил: здобутки та погляд у майбутнє // Наука і оборона. – 2000. – №4. – С.3-9; Гриценко А.С., Перепелиця Г.М. Про функції Воєнної організації держави // Наука і оборона. – 1999. – №1. – С.28-33.

² Rikhye I.J., Harbottle M., Egge B. The Thin Blue Line. International Peace - Keeping and its Future. New Hawen and London, 1974. – 380 p.

³ Довідник з питань міжнародного військового співробітництва та участі України у міжнародних миротворчих операціях / Під ред. Банних В.І. – К., 2001. – 591 с.

⁴ Устав Организации Объединенных Наций и Статут Международного Суда // <http://www.un.org/russian/documen/basicdoc/chrter.htm>.

⁵ Кучма Л. „Мої співвітчизники хочуть жити в демократичній державі, без страху за своє майбутнє” // Урядовий кур’єр. – 2000. – 9 вересня (№164). – С.2.

⁶ Лисицын Е.М. Вопрос теории международных конфликтов и международной безопасности // Глобальные трансформации и стратегии развития / Под ред. Белоруса О.Г. – К.: Ориане, 2000. – 424 с.

⁷ Воробйов В.С., Хавронюк О.В., Колісник Ю.Є. Досвід виконання деяких завдань інженерного забезпечення миротворчих операцій // Наука і оборона. – 2001. – №4. – С.13-19.

⁸ Кузьмук О.І. Миротворча діяльність у спектрі пріоритетних функцій Збройних Сил України // Наука і оборона. – 2001. – № 4. – С.3-12.

⁹ Воробйов В.С., Хавронюк О.В., Колісник Ю.Є. – Вказана праця. – С.13-19.

¹⁰ Шіллер Ф. Роль ОБСЄ в урегулюванні конфліктів на терені СНД // Миротворча діяльність України: кооперація з НАТО та іншими структурами європейської безпеки / Матеріали Міжнародного семінару "Миротворча діяльність України: спільні операції з НАТО та в більш широкому контексті" (м. Київ, 18-20 березня 2001 р.). – К.: Стилос, 2002. – С.88-96.

¹¹ Вачаєв О. KFOR поповнюють професіонали: минулої суботи перша група українських миротворців із складу Укрполбату прибула до Косово // Народна армія. – 2000. – 18 липня.